

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society and state

---

УДК 004:351.746.1

*ШЕМАЄВА Людмила Григорівна
НАУМІК-ГЛАДКА Катерина Георгіївна*

ВПЛИВ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток інформаційних технологій, широке їх впровадження в економічні відносини, залежність світового господарства та його успішне функціонування від ефективної роботи інформаційного та програмного забезпечення, а також зростання цінності інформації як важливого життєво необхідного ключового ресурсу для економіки країни і світової економіки розширюють сферу та напрями використання сучасної інформаційно-комунікаційної діяльності суб'єктів господарювання і держави в цілому. Така зміна умов функціонування економічних суб'єктів (домогосподарств, підприємств, державних установ) зумовила необхідність корегування системи забезпечення їх економічної безпеки з точки зору використання можливостей, що відкриваються, попередження настання та подолання наслідків реалізації загроз.

З одного боку, інформаційно-комунікаційна діяльність економічних суб'єктів в умовах розвитку інформаційної економіки надає можливість значно збільшити ефектив-

ність використання всіх економічних ресурсів, запровадити інноваційні технології, налагодити раціональне управління економічними процесами на різних рівнях економіки та підвищувати якість життя громадян. Ці нові можливості позитивно впливають на піднесення рівня економіки держави. З іншого боку, виникають нові загрози економічній безпеці держави, які розрізняються за своїм складом, наслідками, цілями, характером, причинами та залежать від темпів зростання й масштабу охоплення інформаційною економікою тієї чи іншої країни.

В Україні формування загроз економічній безпеці держави, пов'язаних зі становленням інформаційної економіки, відбувається поступово внаслідок загострення комплексу протиріч, узгодження яких, як умови попередження розгортання загроз економічній безпеці держави, необхідно починати з вирішення проблеми щодо розроблення комплексу відповідних нормативно-правових та організаційно-економічних заходів, що потребують відповідного наукового обґрунтування та супроводження.

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми забезпечення економічної безпеки на різних рівнях економіки в сучасних умовах розглядалися в роботах вітчизняних і зарубіжних дослідників таких, як О. Ареф'єва, О. Барановський, В. Бегма, І. Бінько, Б. Бузан, О. Власюк, Б. Грієр, М. Єрмошенко, Т. Ілген, М. Камлик, Т. Качала, О. Кириченко, В. Крутов, М. Куркін, О. Ляшенко, Х. Маулль, Х. Моргензан, В. Мунтіян, О. Новикова, С. Пирожков, Г. Пастернак-Таранущенко, В. Пономаренко, В. Пономарьов, Д. Прейгер, П. Пригунов, В. Сенчагов, А. Сухоруков, В. Тимошенко, С. Шкарлет, В. Шлемко та інші.

Відаючи належне науковій та практичній значущості праць названих авторів, слід відзначити, що певне коло питань концептуального, методологічного та методичного характеру є недостатньо дослідженими. Так, недостатньо розглянутими залишаються питання вирішення проблеми здійснення ефективного державного регулювання сфери інформаційно-комунікаційної діяльності економічних суб'єктів з урахуванням загроз та можливостей, пов'язаних зі становленням інформаційної економіки, в тому числі питання виявлення прямого та опосередкованого впливу інформаційної економіки на економічну безпеку держави. Зазначені аспекти вимагають нагального врахування та вирішення.

Мета статті полягає у виявленні основних чинників прямого та опосередкованого впливу інформаційної економіки на економічну безпеку України.

Виклад основного матеріалу. Домінуючою тенденцією світового економічного розвитку є формування інформаційної економіки. Під впливом інформаційної економіки змінюється значення інститутів, форм їх взаємовідносин, рушійних сил економіки, значення факторів виробництва та їх використання.

Аналіз спеціальних наукових джерел дозволив виокремити такі основні риси інформаційної економіки: перетворення сфери послуг (інформаційних, фінансово-комерційних, науково-технічних, соціально-екологічних) в основну сферу праці; переважання функції маркетингу, налагодження, програмування, управління змінами, контролю у діяльності працівників матеріального виробництва; інформатизація суспільства; перетворення інформації в основний виробничий ресурс, а людського капіталу – в основний вид капіталу; розвиток інформаційних, управлінських, фінансових, фізико-хімічних ресурсів та біотехнологій як інформаційно-інноваційних передумов економічного зростання.

Щорічне оцінювання розмірів світової інформаційної економіки та прогресу країн в цьому напрямі, що проводиться Міжнародним союзом електрозв'язку (ITU), Міжнародними рейтингами соціально-економіч-

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society and state

---

ного прогресу країн світу (Глобальний індекс конкурентоспроможності, Індекс мережної готовності, Індекс електронного уряду ООН, Рейтинг економічної свободи, Індекс людського розвитку країн світу тощо) та іншими міжнародними структурами, засвідчує, що все більша частка світового ВВП забезпечується діяльністю з виробництва, обробки, зберігання та розповсюдження інформації не тільки в розвинутих країнах, але й в інших країнах, де сформувалися окремі її елементи.

Всі ці зміни викликають серйозні дискусії серед економістів щодо значення нових інформаційних технологій в умовах глобалізації системи світогосподарських економічних зв'язків, необхідності зміни концепції національної безпеки в економічній сфері, форм державного стимулювання розвитку науково-технічного прогресу, регулювання інформаційного ринку, ринку праці, охорони здоров'я, освіти тощо.

В Україні практика формування окремих елементів інформаційної економіки випереджає їх теоретичне обґрунтування, а проблеми інформаційної економіки досі розглядаються на рівні досліджень у сфері розбудови інформаційного суспільства та інформатизації державного управління. Бракує ґрунтовних досліджень щодо визначення впливу інформаційної економіки на економічну безпеку держави.

Визначимо значущість і принципів новизну змін, що відбува-

ються під впливом розвитку інформаційної економіки, на характеристики економічної безпеки держави (економічна незалежність, стійкість і стабільність національної економіки, здатність до саморозвитку і прогресу) з урахуванням ризиків і можливостей їхнього забезпечення (рис. 1).

Більш прискіпливий аналіз загроз економічній безпеці держави, які пов'язані зі становленням інформаційної економіки, свідчить, що вони формуються внаслідок загострення протиріч у економіці, зокрема: між інноваційними та традиційними елементами виробничих відносин, що притаманні високотехнологічній (інформаційній) економіці та економіці, що базується переважно на 3-4 технологічних укладах; між посиленням в економіці ролі самодостатніх економічних систем інформаційного сектору, які мають мережеву (децентралізовану) модель розвитку, та збереженням ієрархічної моделі державного регулювання економікою; між прагненням економічних суб'єктів до превентивного реагування на зростаючу конкуренцію та невизначеність на ринках, яка виникає внаслідок стрімкого розповсюдження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), та існуючою практикою пасивної адаптації до зовнішніх викликів та загроз економічній безпеці, зумовленою недостатнім розвитком інформаційної інфраструктури, відсутністю нормативно-правового регулювання та недостатнім рівнем підготовки фахівців у сфері ІКТ.

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

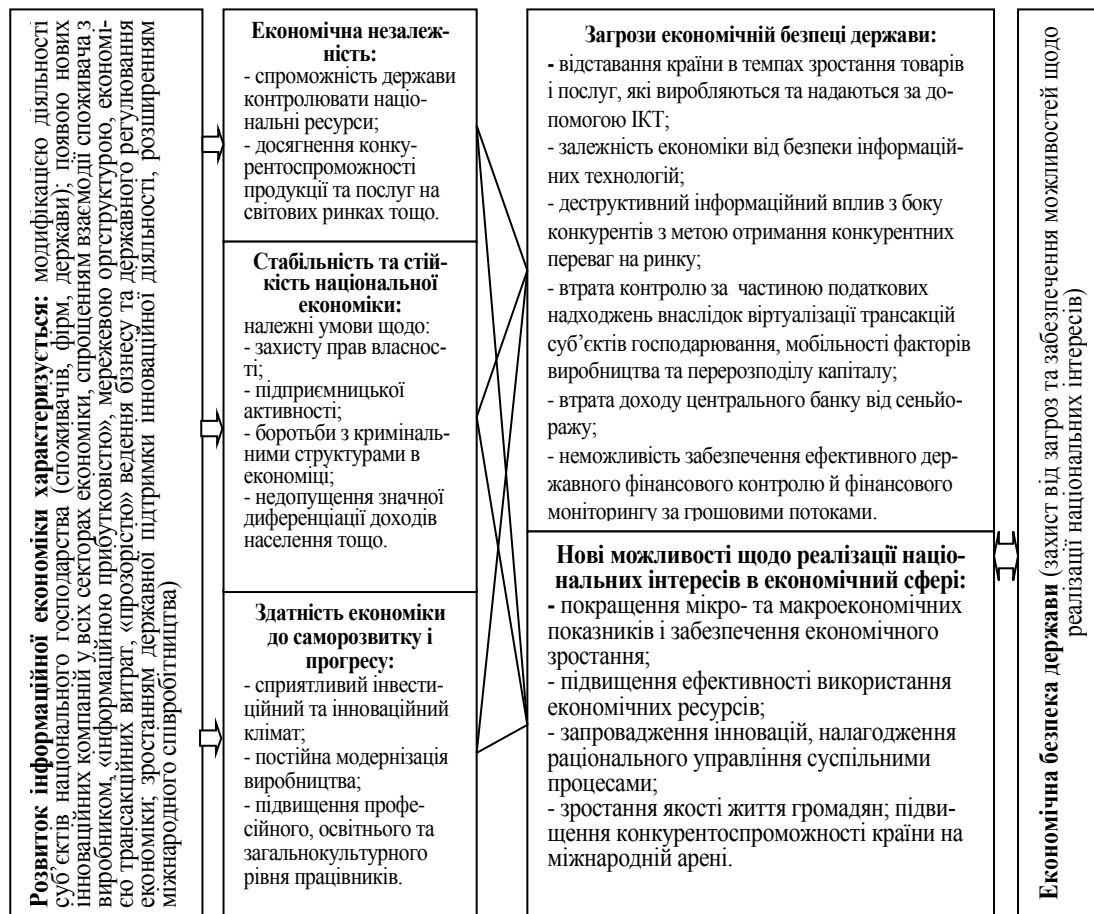

Рис. 1 – Схема взаємозв'язку між процесами розвитку інформаційної економіки та їх впливом на економічну безпеку держави (складено авторами)

Під впливом розвитку інформаційної економіки розширюється сфера та напрямки використання сучасної інформаційно-комунікаційної діяльності економічних суб'єктів, традиційною функцією якої було просування – сукупність дій і заходів, з допомогою яких суб'єкти господарювання передавали інформацію на ринок про свої товари та послуги, з'ясовували потреби споживачів, стимулювали їх до купівлі, скеровували попит.

У сучасних умовах інформаційно-комунікаційна діяльність еко-

номічних суб'єктів є невід'ємним елементом операційного, фінансового, інвестиційного та іншого виду їх функціонування. При цьому виробничі цикли стають інформаційно-виробничими (електронна комерція, електронний бізнес з використанням електронних грошей тощо). Відтак зростає критична значимість комунікаційної діяльності в управлінні соціально-економічними системами (компаніями, державними та неприбутковими організаціями, країнами та регіонами світу), де бізнес-кому-

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society and state

---

нікації отримали статус однієї з найбільш значущих функцій управління. Інформаційно-комунікаційна діяльність завдяки розвитку ІКТ, за словами американського економіста К. Келлі, стає сектором економіки, а «...комунікації – самою економікою» [24, с. 5]. Витрати західних країн на нові інформаційно-комунікаційні технології за останні 10 років перевищували витрати на придбання основних виробничих фондів.

Отже, під впливом чинників інформаційної економіки змінюється сам зміст поняття інформаційно-комунікаційної діяльності, яка в умовах розвитку інформаційної економіки стає складовою комерційної або некомерційної господарської діяльності, що здійснюється економічними суб'єктами (суб'єкти господарювання, держава, домогосподарства) у сфері суспільного виробництва за допомогою сучасних ІКТ, інформаційних повідомлень, різних форм, методів і каналів передавання інформації суб'єктами між собою або від суб'єктів до цільових груп та поєднує як приватні інтереси виробника, так і публічні інтереси (держави, суспільства, значних верств населення тощо).

Виходячи з цього визначення, до сфери інформаційно-комунікаційної діяльності економічних суб'єктів у сучасних умовах мають відноситися: електронна економічна діяльність (електронна комерція, електронний бізнес), виробництво комерційної інформації (банками, інвестиційни-

ми, венчурними, страховими, посередницькими, маркетинговими, консалтинговими, аудиторськими, рекламними фірмами); електронне врядування (в тому числі, економічні аспекти: надання державних послуг суб'єктам господарювання та населенню (сплата податків, податкові декларації, офіційна звітність), доступ до публічної інформації, контроль документообігу, державна статистика, держзакупівлі, контроль за вивезенням товарів із митної території України з метою автоматизації повернення ПДВ); діяльність держави щодо формування нормативно-правової бази інформатизації в економіці, стимулювання інформаційно-інноваційного економічного зростання, створення привабливого інвестиційного клімату для розвитку інтернет-економіки, створення ефективної професійно-кваліфікаційної структури зайнятості; реклама, зв'язки з громадськістю суб'єктів господарювання тощо.

Перелік загроз економічній безпеці держави в умовах становлення інформаційної економіки додатково включає явища і процеси, що негативно впливають на економіку країни внаслідок недостатньо регульованого розвитку сфери інформаційно-комунікаційної діяльності економічних суб'єктів. Перш за все це загрози інноваційній безпеці, що пов'язані з можливим технологічним відставанням країни в темпах зростання товарів і послуг, які виробляються та надаються за допомогою ІКТ (так

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

званий «цифровий розрив»), що автоматично спричиняє її відставання і в інших галузях, розбалансованість національної інноваційної системи.

Розширюється група загроз макроекономічній безпеці держави, пов'язаних із нестабільністю та нестійким трендом економічного розвитку через втрату конкурентоспроможності вітчизняних товарів та послуг на внутрішніх та зовнішніх ринках, встановлення мережових бар'єрів та монополізацію ринків; загрози фінансовій безпеці, пов'язані з низкою «фіскальних термітів», що роз'їдають основи податкової системи країни, коли держава втрачає контроль за все більшою частиною податкових надходжень внаслідок віртуалізації трансакцій суб'єктів господарювання, зростання мобільності факторів виробництва, збільшення можливостей перерозподілу капіталу [25, с. 173–186]. До цієї групи загроз відноситься загострення проблеми забезпечення ефективного державного фінансового контролю й фінансового моніторингу за грошовими потоками та наростаючою кількістю товарів, які можуть передаватися в цифровому вигляді; пришвидшення їх обігу завдяки збільшенню кількості офшорних фінансових компаній, розширенню сфери застосування електронних форм платежів, зростанню онлайн-банківських і брокерських операцій тощо.

Окрема група загроз грошово-кредитній та банківській безпеці держави пов'язана з бурхливим зрос-

танням електронних форм обміну та серйозними змінами фінансових інструментів і механізмів, які обслуговують онлайн-угоди, що відбуваються, в першу чергу, в розвинутих країнах. Проте в Україні, де поки що зберігається висока частка готівки в обігу, у зв'язку з введенням електронних грошей загострюється питання можливої втрати доходів Національного банку України від сеньйоражу, зниження рівня конкурентоспроможності вітчизняних банків, у яких онлайн-банківські послуги поки що не отримали необхідного розвитку.

Нового змісту набуває також група інформаційних загроз економічній безпеці, пов'язаних із інформаційною асиметрією, новими формами опортуністичної поведінки суб'єктів економіки (посиленням деструктивного інформаційного впливу з боку конкурентів з метою отримання конкурентних переваг на ринку), порушенням авторських прав; зростанням залежності економіки, особливо її фінансової сфери, від безпеки інформаційних технологій; відсутністю міжнародних стандартів та надійної системи захисту в цій сфері.

Висновки. Отже, вплив розвитку сучасної інформаційно-комунікаційної діяльності економічних суб'єктів на економічну безпеку держави має дуальну природу: з одного боку, створює нові можливості підвищення рівня економічної безпеки як результату інтенсивного

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society and state

---

прискорення економічного зростання, а з іншого – загострює існуючі та породжує нові загрози економічній безпеці держави в різних сферах.

Необхідність вдосконалення державного регулювання розвитку сфери інформаційно-комунікаційної діяльності в умовах становлення інформаційної економіки на національному рівні зумовлена: потребою розробки та реалізації державної стратегії подолання «цифрового розриву» на міждержавному та внутрішньому (міжрегіональному) рівнях; необхідністю обмеження зростаючої монополізації відповідних сегментів національного інформаційного ринку; наявною асиметричністю інформації та турбулентністю розвитку інформаційного суспільства, які підвищують значимість взаємодії щодо вирішення глобальних проблем (міжнародний тероризм, кіберзлочинність, екстернальні ефекти діяльності глобальних ТНК інформаційного сектору економіки тощо) на міждержавному рівні; різноспрямованістю цілей економічних суб'єктів, які продукують інформаційний продукт у процесі комунікаційної діяльності (комерційні, некомерційні організації, домогосподарства, держава), які не завжди співпадають з максимізацією прибутку, не завжди відповідають ринковим правилам ціноутворення на «транспортування» інформації природними монополіями

(мережами) під час комунікаційної діяльності; потребою захисту з боку держави права інтелектуальної власності в інформаційному потоці, збереження державної та комерційної таємниці, персональних даних; необхідністю вкладення значних державних інвестицій на розвиток сучасної інформаційної інфраструктури, проведення фундаментальних досліджень, формування особливих систем управління, контролю, підготовки персоналу.

Аналіз світового досвіду державного та міждержавного регулювання розвитку інформаційної економіки на прикладі провідних країн світу (США, Канада, країн ЄС, країни АТР) та міжнародних організацій (ООН, ОЕСР, СОТ), установ, що здійснюють розповсюдження інформації, дозволяє визначити провідну роль держави на сучасному інформаційному ринку та основні напрями державного регулювання в цій сфері.

Перспективи подальших досліджень розвитку інформаційної економіки пов'язані із визначенням теоретичних та практичних передумов забезпечення економічної безпеки держави в умовах переходу до інформаційної економіки, що характеризуються сполученням елементів ринкової економіки (як саморегулюючої системи) з методами державного регулювання, які враховують специфічні особливості країни.

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

Список використаних джерел

- 1 Ареф'єва О. В. Планування економічної безпеки підприємств / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко. – К. : Видво Європейського ун-ту, 2004. – 169 с.
- 2 Баженова О. Економічна безпека України: сучасний етап / О. Баженова // Банківська справа. – 2008. – № 1. – С. 52–61.
- 3 Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О. І. Барановський ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2004. – 759 с.
- 4 Василик О. Фінансова безпека // Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 3 / О. Василик, С. Мочерний ; редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Вид. центр «Академія», 2002. – 952 с.
- 5 Варналій З. С. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / З. С. Варналій та ін. ; за ред. З. С. Варналія. – К. : НІСД, 2006. – 576 с.
- 6 Власюк О. С. Економічна безпека України в умовах ринкових трансформацій та антикризового регулювання / О. С. Власюк. – К. : ДННУ «Акад. фін. Управління», 2011. – 733 с.
- 7 Глобалізація і безпека розвитку : монографія / керів. автор. колект. О. Г. Білорус. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.
- 8 Габбард Р. Глен. Гроші. Фінансова система та економіка / пер. з англ. ; наук. ред. пер. М. Савлук, Д. Олесевич. – К. : КНЕУ, 2004. – С. 338–341.
- 9 Даниленко А. І. Теоретико-методологічні основи ідентифікації ризиків загроз безпеці сектору державних фінансів / А. І. Даниленко, В. В. Зимовець // Фінанси України. – 2012. – С. 1–18.
- 10 Дець В. Ф. Бюджетна безпека та критерії її оцінки / В. Ф. Дець // Стратегічна панорама. – 2007. – № 3. – С. 156–160.
- 11 Дмитриченко Л. І. Государственное регулирование экономики: методология и теория : монографія / Л. И. Дмитриченко. – Донецк : Укр-ИТЭК, 2008. – 330 с.
- 12 Економічний глобалізм: розвиток та зростання : монографія / Л. В. Бабій, В. В. Рокоча, В. І. Терехов та ін. ; під заг. ред. В. В. Рокочої. – К. : Таксон, 2005. – 318 с.
- 13 Економічна безпека в Україні: держава, фірми, особи / М. І. Реверчук, Я. М. Малик, І. Д. Кульчицький, С. К. Реверчук ; під ред. С. К. Реверчука. – Львів : ЛФМАУП, 2000. – 192 с.
- 14 Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с. – (Сер. «Нац. безпека»; Вип. 2).
- 15 Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Єрмошенко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – С. 26.
- 16 Кириченко О. А. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання : монографія / О. А. Кириченко, В. С. Сідак, С. М. Лаптев та ін. – К. : УЕП «КРОК», 2008. – 423 с.
- 17 Кириченко О. А. Економічна безпека суб'єктів господарювання в умовах глобальної фінансової кризи (теоретико-методологічний аспект) : монографія / О. А. Кириченко, М. П. Денисенко, В. С. Сідак, С. М. Лаптев та ін. – К. : ІМБ Ун-ту «КРОК», 2010. – 412 с.
- 18 Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения / А. В. Козаченко, В. П. Пономарёв, А. Н. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с. – Библиогр.: с. 268–279.
- 19 Концепція економічної безпеки України / за ред. В. М. Гейця. – К. : Ін-т екон. прогнозування НАН України, 1998.
- 20 Кудряшов В. П. Стійкість державних фінансів / В. П. Кудряшов // Економіка України. – 2012. – № 10. – С. 54–67.
- 21 Кузнєцова Н. Ф. Контроль над легалізацією злочинних доходів в США / Н. Ф. Кузнєцова, С. К. Багаудінова //

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society and state

---

Вісник Московського університету. – 1997. – № 6. – Сер. 11: Право.

22 Мартинюк В. П. Методологічні основи оцінки стану фінансової безпеки держави / В. П. Мартинюк // Фінанси України. – 2003. – № 2. – С. 119–123.

23 Мунтіян В. І. Економічна безпека України : монографія / В. І. Мунтіян. – К. : Вид-во КВІЦ, 1999. – 464 с.

24 Kelly K. New Rules for the New Economy. Ten Radical Strategies for a Connected World / K. Kelly. – N.Y., 1998. – P. 5.

25 Tanzi V. Does the World Need a World Tax Organization? / V. Tanzi // The Economics of Globalization; A. Razin, E. Sadka, eds. – Cambridge and New York : Cambridge University Press, 1999. – P. 173–186.

Аннотация: Доказано существование взаимосвязи между развитием информационной экономики и элементами экономической безопасности государства с учетом рисков и возможностей их обеспечения. Определен перечень угроз экономической безопасности государства вследствие недостаточно регулируемого развития сферы информационно-коммуникационной деятельности экономических субъектов в условиях становления информационной экономики.

Ключевые слова: экономическая безопасность государства, государственное регулирование экономики, информационно-коммуникационная деятельность, информационная экономика.

Abstract: The existence of interconnection between the information economy development and main elements of state economic security, taking into account risks and opportunities of its maintenance was proved. There was defined the list of threats to the state economic security in consequence of undercontrolled development of information and communication activity of economic entities under the conditions of information economy formation.

Key words: state economic security, state regulation of economy, information and communication activity, information economy.